

Іван ОРТИНСЬКИЙ (Енсдорф, Німеччина)

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ, СЕКУЛЯРИЗМ, БЕЗБОЖНІСТЬ: БОГОСЛОВСЬКЕ БАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Релігійна криза, яку переживає нинішнє людство, не є ані першою, ані останньою в його історії. Але вона виглядає більш різкою, більш загальною, а перш за все - глибшою, бо сягає самих коренів релігії, Бога. Криза оця присутня на Заході, де в основному панувала й панує свобода та де людина може розвиватися так, як їй вигідно, а також на Сході, де комуністичний режим десятиліттями вів завзяту та запеклу ідеологічну війну, силкуючись викоринити все, що стосувалося Бога. Здавалось, що падіння марксистсько-комуністичного ладу приведе до бурхливого прояву тут релігійного відчуття, відповідаючи на задані вимоги людського духа. На жаль, такі сподівання не сповнилися. Атмосфера певної свободи скоро змінила перші ознаки захопленого зацікавлення релігією у *релігійній хаос*, а, зрештою, як можна було передбачити, залишила вільне місце шаленому прагненню добробуту та всіх благ, якими поблискувала Західна цивілізація. До цього спричинилось жалюгідне, навіть трагічне матеріальне становище, яке є наслідком управління комуністичного режиму та неминучою спадщиною марксистської деспотії, яка вимагала повного відкинення релігії та відсутності її в житті людини.

Тому, незважаючи на те, що релігійність чи безрелігійність мають відмінні ознаки в обидвох світах, що сьогодні не є відокремлені залізною заслоною, все ж таки обидві сторони меншим чи більшим темпом крокують у тому ж самому напрямі, знаходячись щодо релігії в цьому самому стані. Можна, однак, думати, що наступні етапи релігійного розвитку в цих двох світах можуть піти не в протилежних напрямках, але дещо різними шляхами. Це залежатиме від того, як релігійне життя зуміє віднайти справжній підхід до цієї докорінної справи людського буття, відповідно до умов, відчуттів, умонастроїв та вимог людини в даному становищі, але не менше від минулого, яке зумовлює певним чином і майбутнє.

Секуляризація. Ще й сьогодні криза релігії та релігійності визначається під поняттям секуляризації. Особливо так на Заході. Таке явище існувало ще до Христа, але більш виразно виявилось після Христа.

Першим та основним є твердження, що секуляризація постала та розгорнулася перш за все в біблійному світі, тобто в іудаїзмі і зокрема в християнстві. Підставою її є сама біблійна віра, а згодом - різні рухи, які з'явилися в лоні християнської релігії. Біблія відділяє природу від Бога та відрізняє людину від Бога. Так починається процес "знімання чарів". Сонце, Місяць, зірки та всі інші явища природи не є богами чи божественними істотами. Вони є творіннями Бога. Релігія юдейсько-християнська знаходиться в напрузі з політичним абсолютизмом, відсвятиючи політику.

Найкращим прикладом є перші християни, які жили в Римській імперії. Вони не відкидали політичного авторитету імператора, але не в усьому й не безумовно йому підкорялися. Вони молились за імператора, але не поклонялись йому, палячи кадило на його вівтарі. Живучи в "святій світськості", християни були загрозою для римської імперіальної тиранії. Таким чином, вони були невтомними секуляризаторами. Дальша історія християнства є безперобійним доказом того, що справжнє християнство стоїть завжди на перешкоді намаганням політики та потребам світської влади привласнювати всю людину, чинячи державу священною чи псевдосвященною, тобто відбираючи їй, людині, те, що приналежить Богові. Християнин ставить все на своє місце, а це за началом Христа, який і каже: "Віддайте ж кесареве кесареві, а Боже Богові" (Мт. 22:21).

Відносність, релятивність всіх вартостей, що є одним із важливих вимірів секуляризації, походить також з опозиції Біблії до ідоловірства, заборона ідолів, їх ототожнюваності з правдивим Богом, з Божеством. А Богом є тільки один правдивий Бог Ізраїлю. Біблія чинить їх відносними. Вони, як "діло людської руки", є тільки людською проекцією. Саме тому, що юдеї вірили в Ягве (Єгову), всі вартості людські та їхні зображення мали відносну релятивну вартість. Тут криється дуже важливе питання, яке вбачає в усіх людських твореннях скороминущість та тимчасовість, а тому відносну вартість, в той час коли тільки Бог є всім для всіх та для усього, а так і поміж християнами, як також в інших народів та релігій.

Проте те, що сьогодні називаємо секуляризацією, є до певної міри чимось зовсім новим. Це той процес, який витискає релігію з життя людини і, зокрема, із суспільства. Словом "секуляризація" користуємося загально та довільно, неначе в ньому полягає усе зло, яке знає релігія, віра та Церква з боку нового світу. Термін "секуляризація" не вповні відповідає усьому тому, що творить нове становище релігії, не ототожнюючись із загальним положенням духовної настанови сучасної людини. У секуляризації ми вбачаємо лиш один чинник, який збігається з подією "відбожествлення" та "відрелігійнення" великої частини суспільства. Те, що секуляризація до певної міри прискорює цей процес та йому сприяє, немає сумніву. Проте секуляризація є також чимось таким, що інколи може мати й аспекти позитивного, а не тільки негативного, а саме: дозволить релігії віднайти її у сучасному світі.

Саме слово "секуляризація" походить від латинського слова *secularies* (світський) і означало перетворення церковної власності у світську. Це відбувалось під час Реформації (XVI ст.), а згодом поміж XVIII та XIX століттям в Австрії і в католицьких країнах. Оце поняття останнім часом означає щось більше, а саме те, що суспільство та культура визволяються від опіки релігійного контролю та від метафізичних понять світу, що надто закриті у собі. По суті, секуляризація не відкидає релігії та релігійності. Вона її залишає в спокої, але, залишаючи людині її релігійність, звертає увагу

людини на цей світ та на цей час, у якому живеться. Емансипація людини була б заміром та цілпо секуляризації. Людина, що дозріла, була б отією світською, секулярною людиною, яка не боготворить, але й не нищить природи. Її завданням було б природу зберігати та нею користуватись, беручи відповідальність, яка була дана людині, Адамові. Плюралізм та терпимість вважаються творіннями секуляризації. Вони виявляють намір суспільства, яке не хоче накидати ніякого особливого світогляду своїм громадянам. Секулярне суспільство не регулює моральності, ані ідей на основі релігійних норм та обрядів.

В цілому, секуляризація має значення дуже розлоге, вмещаючи в собі різні види, прояви та варіанти, постає як процес безповоротний, є водночас явищем, що містить в собі двозначність. Незрозумілим є те, до чого вона веде та яким можуть бути її результати. Не певним є також і те, чи її наміри ведуть до справжнього визволення людини. Постає підозра, що цей процес переміниться в мотлох, що все прожире, а зрештою себе самого, в релятивізм, який чинить все відносним, заперечуючи можливість дійсної правди та наявності істинної цілі. Проте, де б вона не виявилась, слід її відрізнити від секуляризму. Тому **секуляризація**, по суті, є явищем, що якимсь чином прагне визволяти. В той час, коли **секуляризм** є ідеологією, яка є новою системою світу, він, виключаючи всі інші концепції, стає нетерпимим щодо інших. Секуляризм, таким чином, є тоталітарною настановою. Коли можливо, то чинить він це за допомогою морального чи фізичного насилля.

Найбільш яскравим виявом такого секуляризму є комунізм зі своєю марксистською ідеологією. Зайвим є пригадувати, якою великою плямою залишилася вона в історії людства, що зазнала такого ганебного відхилення від курсу свого мандрування крізь віки. Іншим виявом секуляризму є менш жорстокі та більш інтелектуальні спрямування, як вищезгаданий релятивізм та позитивізм – світогляд, який все очікує від наук, виключаючи інші шляхи та можливості пізнання дійсності.

Відносність та **релятивізм** таять у собі й небезпеку, яка веде до етичного анархізму та до метафізичного нігілізму. Релятивізм стає секуляризмом, який зводить усе до неважливого та неістотного, не залишаючи нічого та нікого, а чинить себе самого одним началом, яке також мусить за тією ж самою логікою зникнути: все ніщо, все без вартості, немає ніякої правди, ніякої вартості. Чинити тільки те, що мені тепер до вподоби, себе встановляти, незважаючи ні на що та ні на кого, без ніякої істинної цілі, без сенсу, який би наповнював радістю життя. З цього видно, що секуляризація є двозначна, непевна та небезпечна. Вона таки потребує якогось опертя, якоїсь підстави, якогось начала, остатнього, безумовного, остаточного. Людина, її розум та її прогрес вимагають цього. Інакше – це смерть для людини, її неминуча загибель. Людина тому не перестає шукати.

Вороття мусить бути, бо буття не може бути без тієї основи. Інакше - не було б буття.

У секуляризації та секуляризмі бачиться те саме спрямування, котре йде до відкинення релігійності та потойбічної дійсності. "У світі секуляризованому немає уже ніякої форми онтологічної, тобто мислі відносно істот вищих ... метафізичних, потойбічних... Тільки те, що є безпосередньо пов'язане з нами, є дійсним. Речі не існують у собі, вони не є сутностями (субстанціями), але вони існують такими, якими вони є для нас, та такими ми їх чинимо". Так каже соціолог Корнеліс Ван Пеурсен. Нинішній світ спрямовується, наскільки нам це можна спостерігати, в напрямі все більш зростаючої секуляризації. Тут «супроти фактів не допомагає ніяке аргументування». Слід брати дійсність такою, якою вона є і не залишатись при цьому в ній. Але на основі того, що є та, що постає, варто поглянути та задуматись, як нам віднестися до фактів, з якими маємо справу, розшифрувати те, що є добре в них, а що - зле. "Усе досліджуючи, тримайтеся доброго, стережіться лихого в усякому вигляді" (1 Сол. 5:21-22).

Секуляризація є викликом для християн відкинути недобре та звернутись до доброго, яке є сенсом нашого існування. Що нам стати на прох з лукавим. Нам насамперед слід відкрити те, що є у світі, що гряде, виявляється знаком часу. Тому й у секуляризації є моменти, які повинні нас повести до замислення та до нової оновленої дії. Тільки тоді можна буде постати проти духу часу, який не відповідає нашим переконням та нашій вірі в Христа.

В тому, що християнство в наш час потребує оновлення та виправлення курсу, немає найменшого сумніву. Проте не в тому, що хочуть, сильно волаючи, ті, що в дійсності стоять обабіч християнського життя та бажання віднайти в християнстві справжній сенс свого буття. Оновлення, як закликає християнська віра, кажучи, що "Церква повинна завжди виправлятися", йде іншими площинами.

Сьогодні під впливом секуляризації і в протидію тоталітаризму, якого нетерпимість виявляється все більшою загрозою для розвитку людського духу, релігія, зокрема християнство, намагається очиститися від виявів, які викликали б підозру тоталітаризуючого секуляризму.

У нашому короткому викладі намагатимемося визначити симптоми кризи віри в Бога, аби згодом дійти до причин такої зміни в духовному бутті людини. Поставивши діагноз, будемо намагатися відповісти на пошук та прагнення людини нашого часу, даючи їй відповідь, яка не є зумовлена ніяким духом часу, жодною модою та ніякими манівцями, куди сучасна людина зійшла. Але відповідь, яка виходить від вічності, та відповідь, яка відзнаходить людину там, де вона знаходиться, та відповідь, яка відкриває людину, яка ніколи не перестане побиватись за тим, що є вічне та оцасливліюче.

Замкнутість у сьогобіччі та в собі. Епоха Просвітництва в XVIII столітті, Французька Революція (1789 р.) та XIX століття зі зростаючим захопленням наукою та винаходами, філософія зі своїми шляхами, що ставили під знак запитання релігію та існування Бога, а також нові соціалістичні рухи та ліберальні антирелігійні спрямування повели XX століття до все більшого релігійного зубожіння, а зрештою - до кризи самої віри в Бога. Якщо в минулому столітті антирелігійні та антиклерикальні течії охоплювали тільки вищі кола суспільства, в той час коли більшість суспільства залишалася в основному віруючою, то в XX ст. релігійне збайдужіння та падіння віри охоплює усі суспільні шари населення, доходючи до самих релігійних клітин. Тому-то в суспільствах західної цивілізації постає зовсім інший образ духовної настанови нинішнього людства.

Коли поглянемо на царську православну Російську імперію, то нуртування, якими позначався Захід, мали також великий вплив на інтелігенцію Росії та інших країн Російської імперії. Саме вони спричинилися до виникнення марксистсько-комуністичної ідеології в її реальному здійсненні. Там і систематичне фізичне, моральне та культурне нищення усього, що пов'язане з релігією, повело до "океанського атеїзму". Як вище згадано, надії, що історична зміна, якою було падіння комунізму, поведе до бурхливого оновлення релігії, не сповнилось. Перш за все, залишились наслідки тієї руїни, руйнування душ людських, людини в джерельних основах її буття. Вони єднаються у одне з жагою за добробутом та із зусиллям вийти з повної нужди, дивлячись на Захід та його стиль життя.

Основними симптомами кризи віри в потойбічного Бога, а зокрема отого Бога, якого нам об'явив Христос, можна з'ясувати під різними гаслами. На перший план висуваються ось такі: виключне звернення до цього світу з одночасним відкиненням чи нехтуванням іншою потойбічною дійсністю, шукання себе самого, тотальне закриття людини в собі, самоздійснення як індивідуальне прагнення до щастя, нестримна жага за різними приємностями, насолодами та розвагами, тими всіма радощами, які можна тепер та тут осягнути. Тому звідусіль маємо гарячкове намагання користуватись усім тим, що дає нинішнє досягнення наук. Звідси й гарячкова гонитва за багатством.

Закриття в цьому світі, яке відкидає будь-яку думку про потойбіччя, веде, відтак, своєю логікою до цілковитого обмеження дійсності в собі. Людина не бачить нічого іншого, а тільки себе саму. Все кружляє навколо неї, все для неї, зважається тільки на те, що їй служить та дає задоволення. Вона стає тоталітаризуючим суб'єктом, який все інше, а водночас і людей, вважає об'єктами, яких якимось чином хоче собі підкорити. Самолюбство, егоїзм, нетерпимість та насильство, які, волаючи про демократію та справедливість, водночас виявляють усі риси жорстокого тирана, що намагається запанувати над іншими. Не визнаючи Бога та нікого над собою, вона, отака людина, ставить себе на його місце. Вона не потребує ніякого закону, відкидає всі обмеження. Єдиним її законом є те, що їй подобається,

що їй приносить в земному житті приємність, користь. У цьому й постає її самоздійснення. Такий рай для неї є достатнім. Вона не думає про безцільність життя, не бере до уваги даремність, не шукає сенсу життя, забуває про минущість усього земного.

Якщо дивитися з точки зору нашої біблійної віри, то це не є чимось іншим, як первородним гріхом. Людина відкидає будь-яку залежність від іншого, не визнає ніякої влади над собою. Вона хоче бути Богом, не хоче слухати, бо горда. *Гордість* – це основний гріх людини, яка є творінням. Доки не підкориться Творцеві, вона не є нічим, ніким. Вона є втраченою, вона не існує, бо ставиться проти того, без якого ніхто та ніщо не може бути. Гордість є причиною усього злого. Покора, зате, є основою будь-якого добра, бо в ній людина стає перед Творцем тим, чим вона є. Вона знає, що тільки з Богом вона існує, стає захищеною, має перед собою справжнє майбуття. Покора – це ключ до щастя, це шлях до самоздійснення, це таємниця глужду нашого буття.

Причиною такого себелюбного тоталітаризуючого атеїзму є гордість. Вона, людська гордість, повела до різних філософських систем та до тоталітарних ідеологій, включаючи тоталітаризуючий секуляризм з усіма його виявами. Результатом усіх тих нуртувань виявляється криза авторитету. Вона не визнає ані родинного, ані жодного іншого авторитету, а понад усе - церковного. Сьогодні вона не визнає також і Бога. Людина запитує: "Чому Бог є нагорі, на вершині, а чому не ми, чому не я?" "Чому оця найвища істота є там на горі, без труду, без боротьби, на вершині ієрархії, в той час, коли ми всі мусимо вести нескінченний бій, в жорстокому неспокої за наше буття?".

Ф.Ніцше (1844-1900) вже сто років тому писав: "Якщо є Боги, то як я зможу видержати не бути Богом! Отже, Богів нема". Відтак, коли найвищий неодмінний та безумовний авторитет скинутий з трону, то як може втриматися віра?

Йдучи далі у пошуку за основними причинами невір'я та виявами безвірства, не знайдемо їх в тому, що каже Фрейд, коли твердить, що віра в Бога та релігія є системою витиснених та придушених потягів, яка водночас виконує функцію ілюзійного культового ідеалу, регулюючи суспільні відносини. Фейербах (1804-1872) твердить, що Бог є витвором людини, яка в надмірі почуття своєї гідності як проекції (зображення) її самої. Ці погляди виявляються при ближчому розгляданні неоправданими.

Другу суттєву причину безвірства слід шукати в чомусь іншому, Вона полягає *у нездатності людини та її безсиллі відносно її самої*, а саме - в заломаному життєвому відчутті, а ще точніше, в нужді, в якій проходить її існування. Інакше кажучи, докорінну та глибинну причину безвір'я слід шукати нам у тривозі, яку викликає непевне та туманне становище людини. На перший погляд, можна б думати, що, навпаки, тривога веде до Бога. Часто так і буває. Але тривога веде й до протилежного- до невіри, стаючи двосічним мечем, бо людина у своїй тривозі почуває себе жертвою тривоги,

інколи однак як діючий суб'єкт. Тривога ставиться перед людиною як синдром утисків, яких вона зазнає. Дійсне віддалення від Бога може вчинити людину байдужою до життя з Богом, тому що підсвідомо людина не може перечити існування Бога, вона чинить релігійне питання непотрібним, зайвим, бо воно не веде її до безпосередньої розв'язки її існування, не відбирає від неї тривоги. Людина у своїй невірі дає Богові вину за все зло, що твориться біля неї та у світі.

Тривога відтак є загадковою для людини. Сьогодні вона стає постійним супутником людини. Погляньмо глибше на саму тривогу, її варіанти, вияви та її корені, щоби згодом встановити, чому вона є причиною невіри.

Виходячи з основних питань, які визначають існування людини, ми стверджуємо, що людина знаходиться у постійній боротьбі за фізичне виживання. Вона живе в клопотанні забезпечення та поліпшення своєї матеріальної позиції, а понад усе – в думці про те, як віддалити свою кончину. Поруч отого змагання за її фізичне та матеріальне буття в неї не перестають ніколи жевріти більш душевні прагнення, які виявляються у потребі певності та захищеності. Вони мали б людині запевнювати оте буття та оте і майбуття, яке полягає в тузі та жаданні якогось нескazanного блага та щастя.

Ті бажання часто перехрещуються, іноді ототожнюються, творячи суміш, замість того, щоб сприяти справжньому узгодженню суперечностей та правильному спрямуванню до розв'язки. Проте хоча ті устремління та питання є розбіжними, але все ж таки вони творять одну цілісність. Вони – різні обличчя одного й того ж самого питання. Їм належить і одна розв'язка, яка давала б кожному з тих питань відповідну відповідь, ставляючи все в гармонійну рівновагу.

Людина не бачить або не хоче бачити жодної перспективи майбутнього. Все буття набирає для неї трагічних барв або стає зовсім безбарвним. Життя знедолюється, радість тьмяніє, надії обезнадіюється. Людина знаходиться перед дверима, де немає вороття. Розчарування, що всі зусилля ведуть тільки до безглузлого тупика, бо не дають їй справжнього сенсу існування, стають трагедією людини. Вона не знає, для чого існує, не досягає щастя, яке миготить та мерехтить перед нею, появляючись та зникаючи. Її буття для неї не має сенсу. Вона немов порошок у безкрайньому крижаному бездушному бутті, яке не має сенсу, значення, виходу.

Відтак існування людини розгублене та розшарпане відчасем, вкрите мороком, безвідрадістю. Людина відчуває себе немов на маленькому стовпчику посеред розбурханого океану, що ледь-ледь її не ковтне, не поглине, не потопить. Невмолима та безпощадна тривога обіймає її, проникаючи наскрізь до найглибших клітин.

Поза різними випадковими досвідами тривоги та страху, з якими людина зустрічається впродовж всього свого життя, в основному її тривога

має три основні види: 1) Доля та смерть загрожують саме буттю людини. 2) Порожнеча та повна безглуздість загрожують її духовному буттю. 3) Вина та осуд (прокляття) загрожують її моральному буттю. У різних епохах людства виступає на перший план та чи інші загрози. Отак твердиться, що кінець античної культури позначається тривогою небуття. Перехід середньовіччя до модерну епохи – тривогою перед моральним небуттям. В наш час, коли наявний кінець нового часу, який тепер переживаємо, – тривогою остаточного безглуздя буття у його повноті. Загалом діапазон того, що нас тривожить, охоплює все: світ як всесвіт та космос, світ як суспільство та світ як культуру.

Але й Творець усього, що пречудний, захоплюючий та прекрасний, приголомшує нас своєю величчю та своїм маєстатом, водночас виявляється перед нами як незбагненна та несказанна таємниця. Він постає перед нами як жахливий, страшний, наповняючи нас трепетом та тривогою. Тому людина не тільки шукає Бога, просить його милості, прибігає під його опіку, падає на коліна, просячи прощення та пробачення, а й надіється на нього. Але вона водночас і втікає від нього. Вона-бо не може стерпіти віддалі, яка наявна між ним та нами. Вона знає та відчуває, якою безмежно великою є наша слабкість та гріховність супроти його безконечної досконалості. Вона не сміє наблизитись до нього, бо тремтить. Тому вона заплющує очі, щоб його не бачити, кажучи, що його немає. Щоб встояти перед ним, вона чинить так, як би його не було.

Відкриваючи світ, здобуваючи, шукаючи та заглиблюючись у таємниці матерії, вона не може його добачити, ніде тут та й в Космосі. Космос, до якого вдирається вона, не видає місця його буття. Тим-то ще більше мовчання від нескінченних просторів наповнює людину жахом. Людина дійсно почуває себе все меншою супроти Всесвіту - мізерним нулем в шалено та несамовито непрозору, розширеному та розтягнутому творінні. Світ, у якому людина себе почуває удома, стає для неї водночас поняттям втіленням гноблячої тісноти, відчуття тривоги перед світом пронизує її наскрізь, наче вона була б циганом, що блукає на окраю Всесвіту. Але й у світі людей вона почуває себе під тиском сили-силенної проблем, які спричинюють такі самі люди, як і вона. Поміж мільйонами та мільярдами, що заселяють оцю планету, вона немов сама. Самотність їй дошкуляє. **Тривога та самотність** доповняють себе, тримаючи людину у своїх тенетах. Та й духовний світ, світ культури, який міг прийти їй на допомогу у її тривозі, замість подати небажання спрямування та дії, він поглиблює замішання, дезорієнтацію, безцільність та безглуздість її життя.

Неймовірний апарат все більш рафінованих засобів інформації приводить людину до розгублення, яке веде до відчуження та, як це дивно б це не звучало, до відокремлення та ізоляції. Тривога не протиставляється вірі, але вона підкопує ґрунт, на якому будується віра. "Без волі життя немає віри".

Це означає, що вірити можна лише тоді, коли є передумови існування. Тривога руйнує їх.

Сьогодні стає все більш очевидним, що не шукається обґрунтувань віри, не розглядається її вчення, передавання змісту віри, зате вимога нинішньої людини зосереджується перш за все на релігійному досвіді, на живих спонуках, на конкретному прикладі, факті, переживанні.

Коли раніше зверталась увага на зрозуміння Божої таємниці та Божественного плану спасіння, то сьогодні людина, яка стривожена та непевна, зосереджується перш за все на внутрішньому укріпленні, у якому сподівається знайти опору та захищеність у відчутті свого життя, яке захитане та знаходиться під загрозою. Це нам доводить, що дійсною протилежністю віри є не так невіра та її атеїстичні наступи, як скоріше життєва тривога в існуванні нинішньої людини.

Якщо тривога, відтак, завжди супроводжувала існування людини на цьому світі, то вона сьогодні доходить до самих глибин людського духу. Тривога нинішньої людини ґрунтується у самому положенні людини як творіння, саме творіння, що відчуває та дізнається про свою залежність від Творця, але водночас не вміє або не хоче примиритися з цією дійсністю. Саме в цьому вся трагедія та вся причина тривоги, саме тієї тривоги, яку без допомоги згори нам не подолати.

Тим-то віра – це відвага шукати подолання тривоги довіри в Бога. Тільки той, хто справжньо вірить в Бога, той зуміє вийти з обіймів тривоги. Справжня відвага – це відвага визнати Бога, шукати Бога. Це – відвага поклонитись Богові, його ласці, милості та доброті. Тому-то покора, яка приймає дійсність, стає підставою творінням, яке все очікує творіння від Бога.

Іншою причиною негативного відношення до віри в Бога є ще одна не менш важлива обставина. Бог вимагає від людини дечого і часто того, від чого вона не хоче зректися, того, що їй подобається, приносить щастя чи задоволення в цьому житті, того, що, як видається людині, виведе її сумне та трудне життя з понурості та суму. Тим-то Бог стає їй шкідливим, вимагаючи більше, аніж потрібно, чи того, чим вона може пожертвувати. Людина схильна тоді забути про нього. Відтак боязнь дещо пожертвувати стає приводом для нехтування Бога. Причиною є малодушність, боягузливість, брак сміливості.

Сучасна людина так звикла до вигод, заспокоєння усіх бажань, що для неї є лиш те, що подобається та дає приємність. **Тому** з її словника зникло поняття чесноті, яке є постійним прагненням до чогось більш благородного, шляхетного, досконалого. Звеличання геройськості, яким позначались минулі століття, є далеке від нинішнього світосприйняття.

А все ж таки настанова посвяти, зречення і покори є постулатом людського буття. Без неї людина не може існувати, розвиватись, поступати. Тим більш заради ідеалів та ідей, які перевищують обмеженість людського

становища. Обновлення людини не може забути отого важливого виміру у вихованні нових поколінь. Людина, яка вступає у царину християнської віри, стає перед новим незбагненим світом, який ставить її в оточення оцасливлуючого буття. Його треба прийняти, тобто здобути. Без готовності до пожертви немає торжества перемоги.

Останньою, але не менш важливою **причиною безбожності вважається наявність терпіння**. Якщо Бог всемогутній та всемилостивий, то чому саме терпіння? Немає-бо власті, ані сили, ані когось чи чогось, що могло би протиставитись волі Бога. Тому для багатьох терпіння є аргументом проти існування Бога. В дійсності людина, котра так аргументує, таки в основному вірить у Бога. Тільки тривога перед Богом, дороги якого є незбагненні, веде до негативної реакції, що висловлюється запереченням, відкиненням Бога або небажанням йти до нього. Віруючі та невіруючі знаходяться перед тими самими воротами, якими є терпіння, через які їм треба пройти. Одні виходять ще більше віруючими, а інші - ще більше невіруючими.

Бог, якого бояться, який посиляє терпіння та дозволяє зло, який вимагає, карає, який є Господом усього, що є, та всім керує, та Бог, від якого ми, творіння, цілком залежні та здані на його волю, який не дає негайно щастя, за яким ми так гаряче побиваємось, а тільки нам його обіцяє, – такий Бог є для декого нестерпним. Його відкинути, не думаючи багато, так багато хто чинить. "Християнство відповіло та отой протест зла, тільки сповіщаючи Царство Боже та згодом життя вічне, чого вимагає віра" (А. Камю. "Людина та бунт").

Безперечно, причин нинішнього безвірства, бунту проти Бога є безліч. Це – сплетення різних чинників, які створили та створюють духовну обстановку нинішніх суспільств. Тому-то можемо назвати **середовище та атмосферу нинішньої цивілізації підставою для безбожництва**. Але розглянемо одну з цих причин.

Християнська віра є результатом трьох передумов, факторів Перше – знати, друге – вирішувати, третє – ласка, дар Божий. Бог дає кожній людині тим чи іншим чином можливість вірити та жити вірою. Рішення є особистою дією кожної окремої людини. Довкілля має незаперечний вплив на це рішення. Воно може сприяти рішенню або його утруднювати. Це останнє є великою перешкодою, проте не вирішальною.

Те, що сьогодні звать передачею християнської віри чи проголошуванням Христової Благовісті, зазнало різкої зміни. Щораз більше **незнання християнської правди та засад християнського життя** укарбовується поміж християнами, що живуть у християнських суспільствах. Люди не тільки не мають чітких знань про християнство, а й взагалі їхні відомості про нього зводяться практично до нуля. А це означає, що навіть ті зображення, які вони мають про християнську релігію, є не тільки

примітивні, а перш за все зовсім фальшиві, спотворюючі повністю образ християнської віри.

Це – велика, страшна шкода. Бо на основі таких вражень та зображень людина є позбавленою пречудової та ошчасливлюючої розв'язки свого буття, тієї розв'язки, яку подає нам Христове Євангеліє та пропонує Христова Церква. Замість того, щоб прийняти Добру Новину, людина з презирством її відкидає. Тому завданням християн нашого часу є звернути увагу людини на докорінні глибинні питання, щоб згодом переконати її, що тільки у вірі в Христа знаходиться радість та щастя, заради яких живемо на цій Землі.

Перестигання секуляризму. Секуляризм, який знайшов у атеїзмі свого союзника, став вістрям свого бойового списа, показує, як внутрішня боротьба сучасної людини перетворилась у невіру. Саме процес секуляризації, що став секуляризмом, робить Божого Духа духом часу, свободу – ліберальністю, вільнодумством, свавіллям, перетворює зміст віри в об'єкти людського досвіду та дослідження. Християнська надія стала ідеєю та ідеалом прогресу. На місце небесного щастя прийшов загальний добробут та інше. Переймаючи все з християнської релігії та переносючи божественне на людське, небесне в земне, секуляризм має повну довіру до розуму та безмежні можливості людського духа. Людина тому лиш сама в стані все розв'язати. Йдеться лише про час. Проте забувається, що не всі будуть учасниками благ, які наука та техніка обіцяють, а тільки ті майбутні, які колись прийдуть та зможуть дочекатися тих благ, які такі обмежені та скороминущі. Сам Ніцше змушений визнати, що щастя є вічним або не є жодним щастям. Як вище сказано, Біблія своїм описом творення стала першим кроком до деміфологізації природи та до процесу секуляризації.

Міф бачить у явищах та предметах природи божків. Зате Біблія відділює їх від Бога, розрізняючи між одним єдиним Творцем та творіннями. Водночас підкреслює гідність та позицію людини, яку істинний Бог ставить володарем над творами своїх рук. Біблія і уповноважнює віруючу людину до критики. Віра та критика не є протилежними поняттями. Вміння "розпізнавання духів" – це відрізнити те, що правдиве, та те, що фальшиве (1 Кор. 12:10). Саме тут захована певна небезпека. Треба зуміти справжньо та істинно відрізнити. Треба це чинити з доброю волею, зважаючи на волю Божу, на його славу та заради любові до нього, а також для добра ближніх, своєї християнської спільноти. В іншому випадку розрізнювання може перетворитись у критику, яка не має кінця, а зрештою веде до заперечення віри в Бога. А це і є секуляризм.

Торжество християнства, яке зуміло подолати античний світ, значною мірою є результатом проголошення тієї надії, яка зуміла розвіяти тривогу, що затемнювала долю людини. Секуляризація перетворює християнську надію в питанні загального людського розуміння, надаючи християнству анонімного вигляду. Суть християнського посланництва втрачає своє первісне значення та сенс зв'язку з Богом, що є основою, джерелом та причиною усього

людського буття та його діяння. Опускаючи християнство на рівень людського мислення та людського обмеження, визволення, яке здійснює секуляризм, не є самоздійсненням, а падінням в нові залежності. Воно повертає людину до того стану, з якого людина прагне вийти. Людина падає в нові залежності, водночас дізнається, що прогрес не приносить щастя та не дає сенсу людському буттю. Розчарування ідеєю прогресу виявляється тяжким ударом для секуляризму, ламає його хребет. Не маючи вже рушійної сили, він животіє силою інерції. Зневіра в поступ та чудо науки й техніки є тільки симптомом справжнього загального падіння секуляризму, яке виявляється все виразніше. Криза в кризі, що позначає наш час та гарячкове шукання виходу не є тільки ознакою нашого часу. Вони належать всій історії людства, зокрема кожної окремої людини. Якщо вони сьогодні стали більш докорінними, більш очевидними та загальними, то це означає, що сьогоднішня людина з більшою настійністю переживає потребу віднайти ту основу свого існування, яка дасть цілому урівноваженість, в якій криється загадка її буття: Визволитель, що визволяє любов'ю...

Секуляризм та атеїзм користувались наукою та технікою для досягнення своїх намірів та цілей. Вони немов мали підтверджувати те "а ргіогі", той їхній постулат атеїзму, якого ніяк не обґрунтувати. Вони вважали, що це їм вдасться, хоча по суті наука та техніка самі собою далеко не були причетні до таких атеїстичних та секуляризаторських положень, а навпаки - найбільші вчені завжди були переконаними віруючими, бачачи в релігії найвищий вияв людського духу. Зате атеїсти жили надією, що прогрес науки поведе до чіткого доказу невірства та безбожницького світогляду. Тим часом сталося навпаки. Замість того, щоб знайти ключ до відкриття таємниць світу та буття, вона з кожним кроком науки вперед стає все більшою та нерозгаданою. Зокрема - астрофізика, макрофізика. Тут наука приходить до початку відліку, впрост таємниця всіх таємниць виринає як слово, що збігається зі словом Біблії.

Техніка, незважаючи на колосальні досягнення, що з дня на день стають усе більшими, захоплюючи постійними новинами, ставлять нас водночас перед тверезою дійсністю людської недостатності, підкреслюючи все більш очевидно залежність людини від Таємниці, в якій живемо та рухаємось.

В утопіях, які наш час витворив, людина також розчарувалась. Але й утопія добробуту, який дає технологічне суспільство зі все новішими пропозиціями, по суті не задовільняє людину, бо вона скоріше чи пізніше бачить, що це не те, чого вона в дійсності жадає. Наука та техніка, результати людського мислення та вміння не дають відповіді на те, чим людина є та до чого прагне.

Нові шанси для християнства. Атеїзм та секуляризм, досягнувши вершин, втратили жало, що своїм вістрям сягало духа людини, чинячи її байдужою щодо правди та закриваючи її у цьому світі. Проте людина ані

своїм розумом, ані своєю дією не може позбутись Бога. Він все ще стоїть перед нею. Він не може не звернутись до людини. Вона його потребує сьогодні ще більше, аніж раніше. Питання людини стають все більш насущними, пекучими та глибинними. Куди йде подорож? Людина ще не вийшла зі стану одурманення, але її вертіння та розчарування ставлять питання, її стремління не залишають її в спокої. Вона далі думає, глибше шукає, все більш жадає, не стоїть на місці. Вона ще далеко не дійшла, але вона починає дивитися далі. Саме тут виявляється дія Бога, що не залишає людину напризволяще сліпій долі.

"Затемнення небесного світла, темрява Бога, є справді характерною ознакою оцієї години світу, в якому ми живемо. Але це не є подією, ані процесом, який можна доступно зрозуміти на основі змін, які відбулись в людському дусі. Те, що Сонце затьмарюється, є подією поміж ним та нашим оком, а не в ньому. Філософія теж не чинить нас сліпими до Бога. Вона тільки каже, що сьогодні бракує розумової бази, яка могла б уможливити поновну появу Бога та божків, новий перехід величних образів. Як відбувається щось поміж небом та землею, затрачується усе, якщо наполягається на тому, що силу, яка розкриває таємницю, нам віднайти в нутрі земного мислення", – писав М. Бубер. Проте як далеко не повів би нас однобічний раціоналізм та всі тоталітарні вияви процесу секуляризму, то все ж таки людина, яка приречена до неодмінно більшого, не має спокою. Вона в постійному шуканні. Оце шукання виходить криком, зойком, благанням. Це бачимо не тільки в тих слідах релігійного, якими є розмаїті ознаки в житті та стилі життя нинішньої молоді. Зустрічаємо його в літературі, філософії, психології, а не менше в точних науках, зокрема в біології, фізиці, астрономії, макро- та мікрофізиці.

Наведемо лиш приклад Ганса-Георга Гадамера з його "Філософічної герменевтики" (1960), де він заступається за реабілітацією авторитету та традицій. Але це дуже симпотоматично та характерно, бо це нам нагадує, що початок сучасної епохи позначався саме цими двома позиціями, які повели до секуляризму. Дарма що тут не слід говорити про повний поворот. Але це вже безперечно переведення полюсів. Це означає, що процес секуляризації та секуляризму не дійшов ще до своїх меж, а що вже ввійшов у стадію інверсії. В протесті проти Бога, кажучи "ні", "ні" його об'явленню, відчувається вже тихе "так". А це відкриває християнському посланництву можливість у новий спосіб нинішній людині сповіщати вічну Божу правду.

Така нинішня ситуація, яка проходить з основною кризою другого секуляризму (комунізму) ставить сучасну людину перед порожнечою. Проте якщо обидва секуляризми були лиш тимчасовим млявим полегшенням, наповнюючи людину лише сурогатами, які так чи сяк призначені на повну поразку, кінчаючи на смітнику історії, то падіння ілюзій може виявитись сприятливою нагодою, багатозначною можливістю. В такий спосіб нова порожнеча може стати підставою та приводом до нового шукання, яке буде

зверненням до справжньої дійсності та до істинної правди. Кожне відхилення від правдивої цілі та відвернення від покликання, яке дарується людині, Творець направляє, даючи людині нові шанси до доброго. Постійне запрошення до найвищого та до дійсно ошчасливлюючого людина приймає, коли має силу йти впрост до джерела. Чи нинішня людина ввійде в себе та відкриє справжній шлях, то є питанням, на яке немає відповіді. Ми маємо лише випрошувати ласку, щоб Господь нас, хто повірив у нього, довірили йому та полюбили його, вчинив знаряддям своєї дії на благо людини. У дійсності людина, яка шукає правду та справжнє благо, зможе багато чого віднайти вже біля себе.

Багато ідей, які сучасність відкриває або пропагує, – це суто християнські поняття та нововведення в людство, але яким християнство не завжди було цілком вірне. Це є поняття, які втілювали впродовж багатьох століть справжні речники християнства, визначні мужі Церкви, натхненні засновники згромаджень, святі, які втілювали своїм життям Св. Євангеліє, оті всі, які прагнули своє життя учинити віддзеркаленням Христової Благовісті, а також ті, які поклали своє життя на вівтар вірності Христу.

Це поняття справедливості, милосердя, рівності всіх людей, свободи, демократії, прав людини, відкинення усіх різниць поміж людьми; це самопосвята заради нерозвинених, калік, недужих, упосліджених, залишених, покривджених.

Попри всі недоліки Церкви, недостатності християн, зловживання, які виходять з людської немочі та зла, яке не залишає ніколи людини, оті шляхетні ідеали, поняття, які були невідомі до Христа та невідомі іншим культурам, стали спадщиною людства, яке поволі розплющує очі до правди, не розуміючи звідки вони походять.

Християни не тільки мають отими досягненнями вихвалитися, а й повинні завжди звертатись до них, їх поновно втілювати, виправляючи від зайвого, аби все більше входило до свідомості людей те розуміння, з якого джерела походить те, що людину підносить, ушляхетнює та наповнює її надією, що не зраджує. Крок за кроком треба допомогти людям, щоб вони наближались до Христа. Того, хто був досі анонімним для багатьох та виною християн надалі залишився анонімним, треба відкрити для людей, всі шукають його, не знаючи про те. Повернення до джерел може завершитись та удосконалитись тільки спільним життям з Христом через особисте безпосереднє відношення до нього. Коли християни віднайдуть дорогу до Христа, відкриваючи двері свого серця, тоді знайдеться база для вихідного пункту оновлення та відродження християнства. Тільки так може початись процес, який стане процесією, збиратиме усіх людей усіх племен, усіх культур, усіх соціальних верств, ведучи людство до цілі, даючи йому сенс та вказуючи йому на мету, яка йому призначена промислом Божого милосердя.

Зрештою атеїзм ніколи не може бути певним, що йому пощастить усунути релігію та релігійність. Якщо релігійність, тобто шукання та

звернення до іншої потойбічної дійсності, від якої людина бачить себе вповні залежною, та якщо релігія є суттєвим та основоположним виміром буття людини, то релігійність не перестане ніколи існувати.

Віра в Бога завжди може набувати різного вигляду, може висловлюватися в той чи інший спосіб, може бути ананімною, безіменною чи вказаною та визначеною, позначатиме таким чи іншим чином історію людства. Чи її переслідуватимуть, чи нею будуть нехтувати, або чи в ній вбачатимуть найвище піднесення людини, що розв'язує питання сенсу існування, то вона буде тим, чого ніяк не позбутися, принаймні як питання, що завжди поставатиме перед людиною як її тінь, яка її запевнює, що є світло, що є сонце, що є сенс, що, незважаючи на все, людину чекає щастя.

Тому ті всі, хто в минулому святкував похорон релігії та християнства та хто сьогодні говорить про атеїстичну епоху, тобто що релігію вже поборюється, бо її вже немає, грубо помилився. Він-бо не оцінює достатньо дійсності. Що релігія існуватиме, доки існує людина, є, перш за все, переконанням християн, які покладаються на запевнення Христа. "Бо кожен, хто родився від Бога, перемагає світ. А оце перемога, що світ перемогла, віра наша. А хто перемагає світ, як не той, хто вірує, що Ісус то Син Божий?" (1 Ів. 5:4-5). Все ж таки та перемога, яка перемагає світ, є і результатом внутрішньої боротьби, яка ведеться у глибині людського духу, в надрах життя людини.

Зрештою людина мусить боротись із сумнівами, з непевністю, з темрявою. Тому торжество віри є часто затемнене наступами невіри. Боротьба, яка ведеться між вірою та невір'ям, вимагає допомоги згори. Тому-то перемога віри ототожнюється із визнанням: "Вірю, поможи моєму невірству" (Мк. 9:24). Щоб свобода, якою Божественна любов обдарувала людину, могла тріумфувати, спрямовуючись до своєї цілі, неодмінно потрібна молитва.